

8. НАРБ, ф. 325, оп. 1, спр. 46.
9. Круталевич В. *История Беларуси: становление национальной державности (1917–1922 гг.)*. – Мн., 2003.
10. Турук Ф. *Белорусское движение. Очерк истории национального и революционного движения белоруссов*. – М., 1921.
11. НАРБ, ф. 325, оп. 1, спр. 21.
12. III Устаўная Грамата Рады Беларускай Народнай Рэспублікі // *Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі*. – Вільня; Нью-Йорк; Менск; Прага, 1998. – Т. 1.
13. Мартиненко В. *Ставлення німецької окупаційної адміністрації до владних структур Білоруської Народної республіки в 1918 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua.

Panasiuk O.P. The Proclamation of The Belarusian National Republic: background, causes and features. It has been described the features of the proclamation of the Belarusian National Republic independence, been analyzed the reasons and backgrounds for the accept of the three State charters. The influences of the German administration on the national rebirth of Belarus were researched. Special attention has been paid to the main trends of Belarusian socio-political movement and the ideas of the development of Belarusian stateformation.

Key words: Belarusian National Republic, Belarusian Congress, charters, National Secretariat

В. Ф. Боєчко

СКЛИКАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО СЕЙМУ ТА РОЗРОБКА ПОПЕРЕДНІХ ПРОЕКТІВ КОНСТИТУЦІЇ ПОЛЬСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (січень–червень 1919 р.)

У статті розкрито процес скликання Законодавчого сейму та початок його роботи над Конституцією Польської держави в січні–червні 1919 р. На широкому фактологічному матеріалі досліджено особливості виборів до Законодавчого сейму Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: Законодавчий сейм, вибори, Конституційна комісія, Друга Річ Посполита

З моменту відновлення в листопаді 1918 р. державної незалежності Польщі постало закономірне питання ухвалення Конституції, в якій, разом з іншим, було б визначено модель державного устрою країни. Робота над вирішенням цієї проблеми у відродженій Другій Речі Посполитій була складною, адже політичні сили, бачили це питання по-різному і дійти згоди було досить складно.

Проблема становлення Польської державності у 1918 р. та перші кроки конституційного процесу більше досліджені саме польськими науковцями, які ґрунтовно проаналізували проблеми інституалізації держави та розгортання політичної боротьби навколо прийняття Конституції 1921 р. В українській історіографії питання польської історії ХХ ст. стали предметом спеціальних студій в 1990-х рр., авторства Л. Зашкільняка, М. Крикуна, Л. Алексієвця та ін. Однак питання конституційного будівництва перших місяців існування Польської держави ще потребує детального розгляду. Мета статті – дослідити діяльність Законодавчого сейму щодо опрацювання конституційних проектів у січні–червні 1919 р.

На початковому етапі розбудови польської державності вагому роль у стабілізації суспільно-політичної ситуації відіграли «Декрет про виборчий закон» від 28 листопада 1918 р. і вибори до Законодавчого сейму, призначені на 26 січня 1919 р. Принципи, закладені в цих документах, стали основою виборчої системи, що з певними змінами діяла в Польській державі до 1935 р. Вибори були проголошені загальними, рівними, прямими, таємними і пропорційними. Право голосу надавалося громадянам держави, які досягли 21 року. Від

голосування були відсторонені військові, які перебували на дійсній службі.

Вимога скликання Законодавчого сейму протягом тривалого часу супроводжувала змагання різних концепцій політичного ладу майбутньої Польської держави, поступово зайнявши центральне місце у програмних положеннях більшості політичних партій. Схвалюючи ідею скликання Законодавчого сейму, не всі угруповання однаково бачили його конструкцію та сферу компетенції. Проте, за умов гострої політичної боротьби, ніхто не виступив проти однопалатності, не піддав сумніву демократичні засади, наділення сейму повнотою державної влади. Законодавчий сейм, відображаючи настрої та погляди суспільства, мав бути найвищим виразником волі народу, а також джерелом усіх прав і державної влади.

Призначення виборів на 26 січня 1919 р. було зумовлене намаганням виграти час, аби вибори зміцнили позиції держави, все ще не визнаної де-юре на міжнародній арені. На польських землях почалася гостра суспільно-політична боротьба. Жовтневі події 1917 р. у Росії активізували населення: селяни вимагали поділу поміщицьких земель, робітники виступали за націоналізацію промислових підприємств, банків, транспорту. Декрет про проведення виборів до Законодавчого сейму, що проголошував гасла легалізму і парламентської демократії, мав, на думку Ю. Пілсудського та його соратників, відіграти важливу роль у боротьбі проти революційних настроїв у польському суспільстві. Майбутній сейм, обраний на основі демократичного виборчого закону, мав визначити політичний устрій країни і провести реформи. Варто погодитися з Л. Алексієвцем, що загальною «серед поляків була віра в Законодавчий сейм, його історичну роль, національну місію... Сейм мав прийняти історичні рішення – якою буде, відбудована після років неволі, Польща, її суспільний і політичний устрій, лад парламентської республіканської демократії, прагнення польського народу до державної самостійності» [1, 30].

Справжнім випробуванням дієвості польської влади стали перші вибори, які згодом, під час приєднання територій, були додатково доповнені виборами в Сувальському окрузі – лютий 1919 р.; Бельському та Білостоцькому – травень 1919 р.; Познаньщині – червень 1919 р.; Помор'ї – травень 1920 р. У виборчій кампанії брали участь як загартовані політичні сили – ендеки, людовці, соціалісти, так і новостворені партійні структури. Окремі з них були репрезентовані національними меншинами. Польські комуністи (КРПП), відкидаючи парламентаризм, закликали бойкотувати вибори, очікуючи встановлення влади пролетаріату [2, 98–99].

Більшість поляків тих територій, які ввійшли до складу держави (колишнє Королівство Польське і Мала Польща), взяли активну участь у виборах, розглядаючи їх як своєрідний плебісцит «за» чи «проти» незалежності Польщі та створення її на демократичних засадах. Перші парламентські вибори проходили тільки на території колишнього Королівства і Західної Галичини. У них взяли участь понад 5 млн виборців, а явка була досить високою: не було округу, де б голосували менше 60% [3, 218], хоча, наприклад, у м. Конін вона становила 94%, а в Опочно – 91% [4, 12].

Виборчі списки виставили більше 20 політичних угруповань. Соціалісти виступали під гаслами зміцнення незалежності Польщі, об'єднання країни, повернення влади «народному уряду» та здійснення соціалістичних перетворень парламентським шляхом. Утвердження парламентаризму, вважали вони, відкриє період безпосередньої боротьби за соціалізм [5, 147]. Представ-

ники селянського руху (ПСЛ–«Визволене», ПСЛ–«П'яст» галицька селянська лівиця), навіть за наявності ідейних розбіжностей, висували подібні вимоги: необхідність проведення аграрної реформи, забезпечення політичних прав громадян, підкреслювали важливість сейму як найвищого органу країни. Ендеки, разом із християнськими демократами та прогресистами, створили єдиний блок, який, висунувши гасла – «Законність», «Порядок», «Соціальна рівновага», – виступили з програмою соціальних реформ, на основі колонізації промисловості, торгівлі, культури.

Політичні сили, представлені в Законодавчому сеймі за роки парламентської демократії, були вкрай розпоршені, оскільки жодна партія не мала більшості. Станом на 1919 р. політичні сили мали таке представництво в парламенті: Народно-національний союз – 109 депутатів, ПСЛ–«Визволене» – 57, ПСЛ–«П'яст» – 44, ППС – 35, Польське народне об'єднання – 31, НРП – 17, Конституційної праці – 17, Польської народної партії «Лівиця» – 11, депутатів єврейської національності – 9 і Німецької народної партії – 2 [3, 222]. Зауважимо, що до Законодавчого сейму було обрано і 5 депутатів-жінок (до сейму першої каденції їх увійде вже 8) [6, 12, 24, 63].

У 1922 р., напередодні розпуску Законодавчого сейму, конфігурація політичних сил дещо змінилася (внаслідок довиборів та партійних розколів): ЗЛН мала 91 мандат, ПСЛ–«П'яст» – 81, Національне селянське об'єднання – 45, Союз польських соціалістичних депутатів – 33, Національна християнська робітничка фракція – 25, ПСЛ–«Визволене» – 24, Національно-християнська селянська партія – 23, НРП – 21, Клуб конституційної праці – 15, Міщанське об'єднання – 11, Вільний союз депутатів єврейської національності – 10, Польська селянська партія – «Лівиця» – 8, Польська католицько-селянська партія – 7, Народна німецька партія – 7, Національна партія праці – 6, Селянські ради – 5, Селянська лівиця – 4, Рух комуністичних депутатів – 2, Радикальний селянський рух – 1 депутат [6, 74–80]. У Законодавчому сеймі правіця контролювала 36% місць, центристи – 33%, лівиця – 27%. Виявилося, що, незважаючи на видиму радикалізацію польського суспільства, більшість виборців дотримувалась поміркованих або консервативних позицій. Однак жодне з політичних угруповань не отримало більшості місць у сеймі, тому всі уряди могли мати лише коаліційний характер.

10 лютого 1919 р. Ю. Пілсудський відкрив перше засідання Законодавчого сейму. У своїй промові він наголосив на проблемах, з якими зіткнулася Польща, та окреслив основні завдання парламенту: прийняття Конституції, нормалізація відносин з сусідніми державами, захист національних територій, а також створення боездатної армії [7, 19]. Президію сейму очолив один із представників ендеції – Б. Тромпчинський. Згідно з декретом від 22 листопада 1918 р., Ю. Пілсудський 20 лютого склав з себе повноваження Начальника держави. Однак ще до скликання сейму в Конституційному бюро, за уряду Є. Морачевського, в січні 1919 р. було підготовлено три варіанти майбутньої Конституції. Проект Ю. Бузека, який був копією конституції США (за що й отримав назву «американський»). Другий проект був підготовлений соціалістом М. Недзьялковським і містив основні принципи державного і суспільного ладу, яким його бачили польські соціалісти [10, 42]. Третій варіант розробив В. Врублевський, заступник секретаря Президії Ради Міністрів [11, 63; 12, 28]. Він мав назву «французького», оскільки модель організації верховної влади, представлена в ньому, була схожою на закріплену в Конституції Третьої французької республіки [13, 65].

Ці проекти надійшли в спеціальну комісію, створену прем'єр-міністром І. Падеревським 25 січня 1919 р., яка спочатку мала назву «Анкета для оцінки проектів Конституції». Після скликання сейму, 14 лютого 1919 р. сформовано нову Конституційну комісію, у складі 30 осіб, де були представлені основні політичні сили [14, 79]. Головою комісії обрано В. Сейду, заступником – М. Ратая, секретарем – М. Недзьялковського. Ці діячі представляли інтереси різних партій і мали гарантувати, що конституційна праця враховуватиме позиції трьох найвпливовіших політичних течій. Загалом склад комісії був неоднорідним, адже до неї входили представники 10 найчисленніших політичних угруповань.

Зі створенням комісії, у Польщі виникли два органи для роботи над конституційним документом – «Анкета» та Конституційна комісія. Між ними не було згоди щодо того, кому належить право укладання Основного закону країни. «Анкета», взявши до уваги напрацювання Конституційної комісії, розглянула всі проекти, але перевагу віддала «французькому» варіанту – з президентом, наділеним широкими повноваженнями, та двопалатним парламентом. Розроблений «Анкетною» законопроект не набув офіційного урядового статусу і був переданий Конституційній комісії сейму лише як проект комісії М. Бобжинського. С. Войцехівський (у той час міністр внутрішніх справ) пояснював це тим, що, «коли сейм одержав звістку про початок роботи комісії М. Бобжинського, на засіданні парламентської Конституційної комісії депутати зажадали пояснення з питання про урядову Конституційну комісію. І. Падеревський (Прем'єр-міністр Польщі) заявив, що ця комісія має лише експертний характер і її завдання – лише підготовка матеріалів, якими сейм і його комісія могли б користуватися на свій вільний розсуд» [14, 201].

Згідно С. Круковського, на рішення уряду не визнавати проект комісії М. Бобжинського вплинула негативна позиція С. Войцехівського, відповідального в уряді за роботу над Конституцією [11, 37]. Я. Паєвський негативно оцінив відмежування уряду від проекту комісії, вважаючи, що, «якби уряд виступив з власним проектом, то це дало б сейму основу для дискусії і проведення будь-яких змін. Склалося ж по іншому: партії виступили з власними проектами й дискусія затягнулася [7, 123]. М. Бобжинський теж покладав відповідальність за «невдале ведення справи» на І. Падеревського і С. Войцехівського: «Питання, яке не було вирішено з першого імпульсу, важко покотилося далі і, перерване більшовицьким наступом і його відсічко, завершилося результатом лише 17 березня 1921 р.» [15, 217].

Рішення Комісії було таким: уряду доручалося після Пасхи виступити в сеймі з проектом конституційної декларації Польської республіки. За три тижні, під керівництвом С. Войцехівського, проект було підготовлено і 6 травня внесено на засідання парламенту. В дискусії лише член парламентського клубу ПСЛ–«П'яст» Я. Домбський висловився за ухвалення декларації як основи для розробки детального варіанту Конституції [16, XXXV/84]. Інші оцінили проект негативно [17, 752].

Несподіваним моментом для уряду було те, що одночасно з конституційною декларацією до сейму було внесено проект Конституції парламентського клубу ПСЛ–«Визволене». Ця обставина відіграла не останню роль у формуванні загальної негативної оцінки урядового проекту. В результаті, проект ПСЛ–«Визволене» та конституційна декларація уряду відправлено до Конституційної комісії сейму. Сюди ж надійшли і проекти двох найбільших парламентських клубів – Народно-національного союзу і Польської соціалістичної партії (ППС). Від імені Клубу конституційної роботи

проект вніс і Ю. Бузек, запропонувавши його ще на початку 1919 р. [11, 24–26; 18, 215].

Таким чином, до комісії надійшли шість проектів Конституції, що істотно різнилися за змістом. Основним питанням, що викликало гострі дебати, була організація законодавчої та виконавчої влади. Конституційні проекти різнилися строком дії, способом обрання та компетенцією президентської влади, організації парламенту (одно чи двопалатний). Через постійні дебати в сеймі щодо конституційного творення, в комісії було вирішено підготувати свій проект, заздалегідь обговоривши всі спірні питання. Проблеми розподілили за групами, для кожної з яких визначений доповідач [19, 5–6]. Питання одно- або двопалатного парламенту мав висвітлити М. Недзьялковський. Окремим пунктом вносилось питання про «Варту права». В. Керник (ПСЛ-«Пяст») мав виступити щодо референдуму та права законодавчої ініціативи громадян. Про спосіб обрання глави держави і сферу його повноважень виступ готував Б. Фіхна (Національний робітничий союз). Експертиза проблем формування уряду і «відповідальності міністрів» доручалася Е. Дубановичу [11, 8]. Однак до обговорення цих проблем комісія приступила вже в жовтні 1919 р. В літні місяці увага була прикута до розділу про права і обов'язки громадян, що зумовлювалося рішеннями Паризької мирної конференції і зобов'язаннями Польщі відносно національних меншин, зокрема й у Східній Галичині.

Таким чином, відродження Польської держави у листопаді 1918 р. започаткувало складний і тривалий процес закладення підвалин нового суспільно-політичного устрою. Першочерговим стало питання прийняття Конституції, яка мала юридично оформити політично дієвий механізм Другої Речі Посполитої. Однак через складнощі взаємодії урядів та сейму, значну кількість проектів Конституції, процес державотворення проходив складно та суперечливо, а період січня–червня 1919 р. став часом розробки попередніх проектів Конституції.

1. Алексієвець Л. До проблеми інституалізації Польської держави у 1918–1919 рр. // *Україна – Європа – Світ: Зб. наук. пр. – Вип. 2. – Тернопіль, 2009.*
2. *История Польши: В 3 т. / Под ред. Ф. Зуева и др. – М., 1958. – Т. 3.*
3. Алексієвець Л. *Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926. – Тернопіль, 2006.*
4. *Российский государственный архив социально-политической истории (далі – РГАСПИ). – Ф. 495. – Оп. 124. – Спр. 19.*
5. *Политические системы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1917–1929 гг. – М., 1988.*
6. РГАСПИ. – Ф. 495. – Оп. 124. – Спр. 41.
7. *Rajewski J. Budowa Drugej Rzeczypospolitej: 1918–1926. – Kraków, 1995.*
8. *Rašín L. Piłsudski a parlamentarismus. – Praga, 1933.*
9. *Pietrzak V. Rządy parlamentarne w Polsce w latach 1919–1926. – Warszawa, 1969.*
10. *Баран З. Відродження і становлення Польської держави 1918–1921 рр. – Львів, 1995; Баран З., Полещук Т. Країни Центральної та Східної Європи в міжвоєнний період. – Львів, 1999.*
11. *Krukowski S. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej 1921 r. // Konstytucje Polskie. Studia monograficzne z dziejow polskiego konstytucjonalizmu. – Т. 2. – Warszawa, 1990.*
12. Алексієвець Л. *Прийняття Конституції 1921 р. у контексті утвердження парламентсько-демократичного устрою Другої Речі Посполитої // Україна – Європа – Світ. – Вип. 3.*
13. Алексієвець Л. *Особливості відновлення та побудови Польської держави в 1918–1921 рр. // Слов'янський вісник. – Вип. 3. – Рівне, 2004.*

14. *Ajnenkiel A. Spor o model parlamentaryzmu polskiego do roku 1926. – Warszawa, 1972.*

15. *Bobrzynski M. Wskreszenie panstwa polskiego. Szkic historyczny. Т. II. – В. м.*

16. *Sprawozdania stenograficzne z posiedzen Sejmu Ustawodawczego RP. 1919–1921. z 221 posidzenia.*

17. *Заишкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002.*

18. *Ajnenkiel A. Sejmy i konstytucje w Polsce 1918–1939. – Warszawa, 1968.*

19. *Projekty Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1920.*

Boiechko V.F. The convocation of the legislative sejm and the development of the Polish Republic Constitution previous projects (the January–June of the 1919th). In the article are described the process of the Legislative Sejm convening and the beginning of the work at the Polish state Constitution in the January–June of the 1919th. On the wide factual material are explored the peculiarities of the elections to the Legislative Sejm of the Second Polish Republic.

Key words: the Legislative sejm, elections, Constitutional commission, Second Rzeczpospolita

В. О. Гряник

БОРТЬБА ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОГО УСТРОЮ КОРОЛІВСТВА СЕРБІВ, ХОРВАТІВ ТА СЛОВЕНЦІВ

У статті йдеться про дискусію навколо проектів конституції Королівства СХС, які пропонувалися окремими партіями та політичними діячами країни, а також умови, за яких було прийнято головний закон держави. Автор досліджує ставлення до нього всіх суб'єктів політичного життя та поступове зростання впливу короля Александра Карагеоргієвича.

Ключові слова: Королівство СХС, конституція, унітаризм, централізм, федералізм, монарх

Королівство сербів, хорватів та словенців (КСХС) з'явилося внаслідок добровільного, але штучного, об'єднання слов'янських земель колишньої Австро-Угорщини з територією Сербії та Чорногорії у складні часи геополітичних змін на європейському континенті після Першої світової війни. В новій державі, що була проголошена 1 грудня 1918 р. в Белграді, під спільним дахом опинилися країни, які різнилися за багатьма аспектами: рівнем економічного розвитку, політичними традиціями, релігією, культурою та менталітетом.

Період становлення державного устрою королівства був пріоритетним в югославській історіографії міжвоєнного часу та повоєнних років. Найвагомий внесок було зроблено хорватським істориком, сучасником тих подій, Й. Хорватом, який, у першу чергу, розглядав протистояння сербів і хорватів на політичній арені КСХС [1]. Крім цього – американським істориком югославського походження І. Банацом, що висвітлив національні особливості й проблеми народів нової держави [2]. Більш конкретно процес югославського державотворення розглядали метри історичної науки СФРЮ/СРЮ Б. Петранович [3] та Б. Глигорієвич [4]. Низка робіт з цієї проблематики належать перу російських учених В. Зелєніну [5] та О. Сілкіну [6]. Проте, у вітчизняній історіографії це питання лишається прогалиною, яку автор статті намагається заповнити. Метою статті є дослідження процесу боротьби за новий політичний устрій в Королівстві СХС, оформлений проголошенням Відовданської конституції та законом про адміністративну реформу 1922 р.

Нова держава, що постала на мапі Європи, мала поліетнічний характер. На кінець 1918 р. серби становили 38,83%, хорвати – 23,77%, словенці – 8,53%, боснійські мусульмани – 6,05%, македонці – 4,87%, інші